

KRİZİ ÇÖZMEK Mİ DEDİNİZ? YEŞİL YENİ DÜZEN, KÜÇÜLME VE DAYANIŞMA EKONOMİSİ: EKOFEMİNİST BİR EKONOMİK YAKLAŞIMDAN KAPİTALİST BÜYÜME EKONOMİSİNE ALTERNATİFLER¹

Christine Bauhardt²

Çeviren: Öykü Tümer

Bu makale kapitalist büyüme ekonomisine karşı sunulan alternatif yaklaşımlar olarak adlandırılan üç yaklaşım hakkındadır: Yeşil Yeni Düzen, Küçülme ve Dayanışma Ekonomisi. Ekofeminist ekonominin bu üç yaklaşıma da katacağı çok şey olmakla birlikte bu katkılar henüz idrak edilmekten uzaktır. Yeşil Yeni Düzen, genel itibarıyla, ekonomik başarısını sanayi üretiminin ekolojik yeniden yapılandırılması üzerine kuran yeşil ekonomiyi temsil ediyor. Küçülme yaklaşımı ise temel olarak maddi zenginlik ile bireysel ve toplumsal refah arasındaki ilişkiye dair sorular ortaya atıyor. Dayanışma ekonomisinin ilkeleri işbirliği ve kendi kendini belirleme ilkelerinin derhal uygulamaya sokulması taleplerini içeriyor. Ancak bu yaklaşımların hiçbiri ekofeminist ekonominin iddialarını dikkate almıyor ve hiçbiri toplumsal cinsiyet eşitliğinin ekonomik dönüşüm için ne kadar hayati olduğunu görmüyor. Halbuki bu üç yaklaşımın her biri, toplumsal yeniden üretim alanında kadınların emeğine dair varsayımlar üzerine kurulu olduğundan dolayı son derece toplumsal cinsiyet temelli yaklaşımlar. Bu makale ekofeminist ekonomik ilkelerin dahil edilmesiyle birlikte her bir yaklaşımın nasıl gelişebileceğini ve böylelikle toplumsal cinsiyet eşitliği iddiasını da yerine getirebilecek ekonomik dönüşüme nasıl ulaşılabilirliğini gösteriyor.

Giriş

Küçülme³ kapitalizm eleştirisinde kullanılan göz kamaştırıcı bir terim haline geldi. Bu kavram, iktisadi büyümenin insanları müreffeh ve mutlu kılacağı varsayımına karşı çıkıyor. Mal ve hizmet üretiminin yaşam koşullarını iyileştireceği öngörülüyor, üretim ve tüketimde devam eden büyümenin refahı ve hayat standartlarını yükselteceği düşünülüyordu. Ekolojik kriz bize iktisadi büyüme üzerine kurulu bu toplumsal ilerleme hikâyesinin pek çok soru işareti barındırdığını gösterdi.

Küçülme, doğal kaynakların aşırı sömürülmesi (ve benzeri diğer meseleler) sonucu oluşan sorunlara yönelik olarak üretilebilecek çözüm önerilerinden biridir. Dahası, küçülme, büyümeye bağlı kılınmış yaşam tarzını sorgular: Hayatı ve insanları gerçekten müreffeh ve başarılı yapan nedir? Ya da Kallis ve diğerlerinin (2012) ifade ettikleri gibi: “[Küçülme] savunucularının maddi

zenginlik ve tüketime çok daha az dayalı, farklı bir refah tasavvuru vardır” (Kallis ve diğerleri, 2012: 174). Küçülme savunucularına göre, büyüme ekonomilerinin sorunlu yanları sadece çevre üzerindeki olumsuz etkilerinden kaynaklanmaz. Dolayısıyla, bu alanda yapılacak çalışmalar, hayat kalitesi ve refahın bütün ekolojik ve toplumsal yönlerini derinlemesine bir şekilde ele almalıdır.

Ekofeminist ekonomi daha bütüncül büyüme temelli ekonomik yaklaşıma katkıda bulunabileceği gibi kapitalist büyümeye karşı yenilikçi alternatif yaklaşımlar geliştirilmesini de teşvik edebilir. Bu makalenin amacı tam da budur. Kallis ve diğerleri (2012) tarafından kaleme alınan ve *Ecological Economics* dergisinin 84. sayısında yayımlanan “The Economics of Degrowth” [Küçülmenin Ekonomisi] başlıklı makalede yazarlar şöyle demişlerdir: “Ekofeminist ekonomi (ve onun piyasadışı işin değerine ve insanların gerçek ihtiyaçlarına yaptığı vurgu) ile küçülme ekonomisi arasında keşfedilmeyi bekleyen belirgin bir sinerji bulunmaktadır” (Kallis ve diğerleri, 2012: 179). Ben de bu önerinin peşinden gitme arzusundayım. Bu makalede, ekofeminist analizin endüstriyel üretim ve tüketim biçimlerine dair alternatifler geliştirmeye ve politika yapma süreçleriyle kuramsal kavrayışları zenginleştirmeye nasıl katkıda bulunabileceğini göstereceğim.

Ekoloji ve geniş anlamıyla insan-doğa ilişkisi feministler için hep çok önemli bir mesele oldu. Tarihsel olarak, Avrupa’daki Aydınlanma döneminde, kadınlar doğaya daha yakın oldukları (kadınların aynı doğa gibi hayat verme becerisine sahip olmaları) anlayışı sebebiyle akılcılıktan ve özne olma konumundan dışlanmışlardı (bu görüşe yöneltilen eleştiriler için bkz. Ortner, 1874; Merchant, 1980; Sturgeon, 1997). İktisadi olarak, kadınların çoğu becerilerinin onlara doğa tarafından doğuştan verildiği ve dolayısıyla eğitim ve öğretim sonucu edinilmediği şeklindeki varsayım, kadınların ve onların yaptığı bakım işlerinin de doğal olana daha yakın olduğu görüşüne yol açabilmektedir (eleştiriler için bkz. Elson ve Pearson 1981; Nelson, 1997; Mellor, 1997a). Siyasi olarak, kadın ve toplumsal cinsiyet meseleleri iktidarın kamusal alanıyla aşkın özel alanı, yani farklı kurallar ve değerlerin geçerli olduğu kabul edilen iki ayrı alan arasındaki ayrım vasıtasıyla çeperlere itilmiştir (bu görüşe getirilen eleştirel yaklaşımlar için bkz. Elshtain, 1981; Warren, 2000a; Mallory, 2010). Doğa/dışılık ve kültür/erillik ikiliğinde hiyerarşik ilişkiler mevcuttur. Kültür ve doğa hiyerarşisi -doğanın, ‘rasyonel erkeğin’ kendisini kurtarması gereken “evcilleştirilmemiş toprak” (Alaimo, 2000) oluşu- bilginin, siyasetin ve iktisadın cinsiyetlendirilmiş inşasının temelidir.

Ekofeminizm, bir politik feminist hareket ve bir kuramsal tavır olarak, kadın-doğa bağlantısına odaklanır. Bu bir düşünme yöntemi olduğu kadar ekolojik, ekonomik ve feminist kaygıları birbirine ekleyen bir pratiktir:

Ekofeminist politik ekonomi kadın emeğinin sömürülmesi ile gezegenin kaynaklarının istismar edilmesi arasında bir bağlantı görür. Hem kadınların hem de çevrenin ekonomik düzen içerisindeki pozisyonları marjinalleştirilmiştir. Ekonomistlerin kuramsal olarak uzun zamandır kabul ettikleri ancak pratikte yok saydıkları üzere, ekonomik sistem çevreyi çoğu zaman 'bedava', sömürülebilir bir kaynak olarak görmeyi yanı sıra kadınların hayatlarının ve emeklerinin çoğunu da ya yok sayar ya da değersizleştirir. Dolayısıyla, ekofeminist analizin başlangıç noktası pek çok feminist ekonomistin çalışmalarında da bulunan bir tema olan, tüm dünyanın 'kadın işi' olarak tanımladığı (her ne kadar hepsi kadınlar tarafından ya da bütün kadınlar tarafından yapılmıyor olsa da) işin çoğunun maddeselliğidir (Mellor, 2005: 123).

Bu makalenin göstereceği üzere, ekofeminist politik ekonomiyi mevcut eleştirel ekonomi yaklaşımının içine yedirme, bilimsel inceleme ve siyasi karar alma açısından büyük bir potansiyel taşımaktadır. Bu iddiamı kanıtlamak ve analizimin kuramsal çerçevesini çizebilmek için ilk olarak ekofeminist ekonomi yaklaşımının ekolojik krizi toplumsal yeniden üretime nasıl bağladığını açıklayacağım ve daha sonra en geniş anlamıyla feminist ekonominin bazı temel bulgularını ortaya koyacağım. "Ekofeminist ekonomi" tabiriyle kadın emeğinin sömürülmesi ile doğal kaynakların sömürülmesi arasında bir paralellik gören külliyata atıfta bulunmaktayım. Kadın emeği de doğal kaynaklar da kapitalizmin vazgeçilmez önkoşulları olmakla birlikte büyük oranda maliyetsiz olmaya devam etmektedirler çünkü her ikisinin de doğal olduğu ve bu sebeple ücretsiz olduğu düşünülmektedir. "Feminist ekonomi" terimini kullandığımda ise toplumsal yeniden üretimin ana akım liberal iktisatçılar tarafından göz ardı edilmiş önemli bir iktisadi mesele oluşuna ilişkin ortak görüşü paylaşan çeşitli düşünce akımlarını bünyesinde barındıran daha geniş bir feminist ekonomi analizine gönderme yapmaktayım. Makalenin ikinci yarısında ise mevcut ekonomik ve ekolojik krizlere karşı ortaya konan ve kapitalist büyüme ekonomilerinin alternatifleri konusunda küresel Kuzey'de⁴ en yaygın olarak kabul gördüğü iddia edilen üç alternatif yaklaşımı sunup tartışmaya açacağım. Bu üç yaklaşımı seçmemin sebebi, üçünün de kıtlık ve doğal kaynakların yok oluşunu odaklarına almalarının yanı sıra çevresel ve toplumsal meseleler açısından ekonomiye farklı bir yaklaşım getirebilmeleridir. Her üçünün de taşıdığı bir diğer ortak özellik ise toplumsal cinsiyet farkındalığına hiç sahip olmamalarıdır.

Üçüncü bölümde ise, bu üç yaklaşımın her birini ekofeminist politik ekonominin sunduğu kuramsal arka plan üzerinden inceleyip tartışacağım. Öne sürdüğüm görüşün temelinde feminist analizin bu üç yaklaşımın her birini geliştirebileceği ve bunun da toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendireceği düşüncesi yatmaktadır. Dördüncü bölümdeyse feminist ekonominin farklı dallarıyla bu yaklaşımları bir araya getireceğim. Şunun altını çizmek isterim ki feminist ekonomi analizi ne kavramsal ne de siyasi düzeyde kaçınılmaz olarak aynı çıkarımlara varmaz, eşitlik çerçevesiyle ekofeminist çerçeve aynı şeyler değildir. Makalenin sonunda okurların ekofeminist yaklaşımların neden ekolojik ekonomiye dahil edilmesi gerektiğine dair daha bütünlüklü bir kavrayış kazanacaklarını umuyorum.

1. Kapitalist Krizleri Feminist Bir Yaklaşımla Kavramak

Kapitalist krizlere dair geliştirilen ekofeminist analizlerinin çıkış noktası toplumsal yeniden üretimin kriziyle toplumun doğa ve çevre ile olan ilişkisindeki kriz arasındaki bağlantıdır (Braidotti ve diğerleri, 1994; Mellor, 1997b, 2005; Plumwood, 1993; Shiva, 1990; Warren, 1987; Wichterich, 2012). Bu eleştirinin en önemli noktası toplumun kadın emeğini âdeta sonsuz ve sınırsız bir berekete sahip bir doğal kaynakmışçasına kendi mülkiyetine alması ve sömürmesidir (Floro, 2012; Rai ve diğerleri, yayım aşamasında)⁵.

Doğanın ve emeğin bakım ekonomisi içindeki sömürüsü herhangi bir piyasa ekonomisinin büyümesinin temelini oluşturur: “Dünya çapında genellikle takip edilen ekonomik büyüme modeli sadece gezegenin kaynakları üzerinde değil, aynı zamanda hatalı bir biçimde sınırsız bir arz olduğu varsayılmış bakım emeği kapasitesi üzerinde de büyük baskı oluşturuyor” (Floro, 2012: 15). Ekofeminist politik ekonomi işte bu yüzden ekolojik kriz ile toplumsal yeniden üretim krizini birbiriyle iç içe geçmiş iki süreç olarak ele alır. Rai ve diğerleri (yayın aşamasında [2013]) “yok oluş”⁶ terimini sadece doğal kaynakların ve gezegenin bu yükü taşıyabilme kapasitesinin yok oluşunu ifade etmek için değil, kadınların toplumsal yeniden üretim alanında sırtlandıkları aşırı yükün göz ardı edilmesi sonucu oluşan söylemsel, duygusal, bedensel ve toplumsal zararı da kastetmek için kullanmaktadırlar: “[Toplumsal yeniden üretim vasıtasıyla yok oluşu] zarar olarak kavramsallaştırmak, böylelikle, hakların tanınması, kaynakların dağıtımı ve hak iddia etme ile bunların etkilerini tersine çevirecek stratejileri tespit etme meselelerini aydınlatmaya yardımcı olan bir araçtır” (Rai ve diğerleri, yayım aşamasında [2013]).

Ekolojik analiz ekoloji krizini doğal kaynakların sınırlılığı olarak tanımlıyor. Bunlar petrol, gaz, uranyum, nadir elementler gibi hammaddeler ya da mineraller olabilir. Her ne kadar endüstriyel üretimin bu başat girdileri meta olarak kıtlıkları oranında fiyatlanıp takas

edilseler de bunların kullanımlarının insanlar ve doğa üzerindeki zararları büyük oranda maliyetsiz kabul ediliyor. Tabii ki eylemlerinin sonuçlarına katlanmayı çevreye ve insanlara devreden kâr maksimizasyonu temelli bir ekonomi için maliyetsiz. İktisatçılar bu süreci, ekolojik ve toplumsal maliyetlerin dışsallaştırılması olarak adlandırıyor. Bu biyolojik olmayan kaynaklara ilaveten, doğal olan ve yaşamın sürdürülebilirliğini sağlayan kaynakların da hayati önem arz ettiğini öne sürüyorlar. Bu kaynakların kıt olması ya da küresel olarak adaletsiz biçimde dağıtılması insan hayatının yenilenebilir özelliklerini doğrudan etkilemektedir çünkü hava, su ve gıda insan metabolizması için önkoşuldur. Ekoloji hareketinin başından bu yana “büyümenin sınırları” (Meadows ve Meadows, 1972) ekoloji araştırmalarının önemli bir parçası olmuştur.

Ekofeminist politik ekonomi, ekolojik krizin toplumsal cinsiyet düzeniyle ne kadar ilişkili olduğunu ve bu sebeple toplumsal yeniden üretim krizini nasıl ağırlaştırdığını inceler. Pek çok yazar toplumsal yeniden üretim krizini bakıma muhtaç kişilere bakım hizmetlerinin yeterince sağlanamaması olarak tanımlar. Bakım, oldukça fazla zaman alan bir iştir ve kapitalist üretim biçiminin ihtiyaç duyduğu şekilde rasyonelleştirilemez (zaten bakım işi işte bu doğasından ötürü bu ihtiyaçlara cevap oluşturmamalıdır) (bkz. Folbre 2001; Jochimsen, 2003; Molinier ve diğerleri, 2009; Razavi ve Staab 2010). Bu krizin odağında olan kadınlardır. Toplumsal yeniden üretimin sorumluluğunu taşıyan herkesin üzerine aşırı bir yük yıkılmıştır ancak bu yükü taşıyanların çoğunluğu, toplumsal cinsiyet temelli işbölümü sebebiyle, kadınlardır. Kadınlar sadece bakıma muhtaçların sorumluluğunu yüklenmezler, ekolojik krizin getirdiği ek maliyetleri de sırtlanırlar. Örneğin, yoksul ülkelerde çölleşmenin artması sebebiyle kadınlar suya erişebilmek için daha fazla zaman harcadıkları gibi daha uzun mesafeleri de yürüyerek katederler (Harris, 2006; Zwarteven, 1997). Sanayileşmiş ülkelerde ise büyük ölçekli ulaşım altyapı planlamaları, kadınların yeniden üretim işlerini görebilmek amacıyla gerçekleştirdikleri şehir içi hareketliliği görmezden gelir (bkz. Bauhardt, 2003; Hanson, 2010).

Daha geniş anlamda feminist iktisat toplumsal yeniden üretime dair çekinceleri paylaşır; bu kurama göre toplumsal yeniden üretim; işgücü piyasası, üretim ve tüketim ilişkileri ile gelirin ve refahın eşitsiz dağıtımına bağlıdır. Toplumsal yeniden üretim, küresel ölçekte, kadın emeğinin ortak paydasıdır. Zaman kullanımı üzerine yapılan çalışmalar gösteriyor ki dünyanın her yerinde kadınlar çocukların yetiştirilmesi, hasta ve yaşlı bakımı, eğitim, sağlık ve sosyal destek gibi bakım işinin büyük kısmını üstleniyor (bkz. Budlender, 2010; Folbre, 1995). Bu işler özel alan olan hane ve aile içerisinde ücretsiz emek ile yerine getirilirken cinsiyetlendirilmiş emek piyasası kurallarının geçerli olduğu kamusal alanda

ise ücretli emekle karşılanıyor (bkz. Folbre ve Nelson, 2000). Hane ve aile içerisindeki piyasa dışı bakım işi, parasal bir değiş tokuş gerçekleşmediği için, piyasa ekonomisi içerisinde görünmezdir. Ücretli emek olarak karşılığı ödenen sosyal hizmetler kapsamındaki bakım işlerineyse çok düşük bir bedel biçilmektedir çünkü bu işlerin kadınların doğal becerisi olduğu düşünülmektedir (bkz. Bakker, 1994; Benería, 2003; Waring, 1988). Sanayileşmiş toplumlarda kadınların geliriyle erkeklerin gelirini birbirinden ayıran ortalama yüzde 25'lik toplumsal cinsiyet temelli ücret makası, kadınların toplumsal yeniden üretim için uygun olmalarını güvence altına almaktadır.

2. Üç Kavram: Yeşil Yeni Düzen, Küçülme ve Dayanışma Ekonomisi

Bu bölümde, kapitalist üretim ve tüketim biçimlerinin içinde bulunduğu mevcut krize alternatifler önerme iddiasındaki bu üç yaklaşımı genel hatlarıyla tanımlayacağım. İncelememde heterojen çıkış noktalarından hareket edeceğim ve farklı külliyatlardan faydalanacağım. Bunlar küresel Kuzey ülkelerinin insanlarına hitap eden ve onların ekonomiyi değiştirme sorumluluklarını hatırlatan (kaynak tüketimini artırmaları nedeniyle küresel Güney ülkelerini suçlayan yaklaşımdan ayrışmaları sebebiyle son derece önemli) çalışmalardır. Benim amacım, bu yaklaşımların toplumsal cinsiyet meselelerini kuramsal olarak ne ölçüde yansıttıklarını ve ekofeminist yaklaşımlarla bağlantı kurup kurmadıklarını irdelemek. Bu üç yaklaşımı şu üç kriter doğrultusunda analiz edeceğim: Hangi sorunlar ekolojik ve ekonomik krizlerin temeli olarak ele alınmaktadır (bölüm 2.1)? Her üç yaklaşımın da önüne koyduğu hedefler nelerdir (bölüm 2.2)? Mevcut krizin çözümü için sundukları somut öneriler nelerdir (bölüm 2.3)?

2.1. Kriz tanımları

Avrupa Birliği içerisinde, Yeşil Partiler, *Yeşil Yeni Düzeni* güçlü bir şekilde savunuyorlar. Alman Yeşiller'in düşünce kuruluşu Heinrich Böll Vakfı da bunu destekliyor (hbs/Heinrich Böll Vakfı, 2009). 2007 yılından bu yana İngiltere'de faal olan Yeşil Yeni Düzen Grubu "A Green New Deal. Joined-up policies to solve the triple crunch of the credit crisis, climate change and high oil prices" [Yeşil Yeni bir Düzen: Kredi krizi, iklim değişikliği ve yüksek petrol fiyatları açmazından çıkış için ortak politikalar] (Green New Deal Group, 2008) başlıklı bildirimlerinde kavramsal düşüncelerini yayımladılar.⁷ Bu grubun üyeleri arasında, *The Guardian* gazetesinin ekonomi haberleri editörü, eski Greenpeace ve Friends of the Earth aktivistleri ile Avrupa Parlamentosu'nun Yeşiller Partisi'nden Birleşik Krallık üyeleri de bulunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen tutum belgesinde, yazarlar finans krizi, iklim değişikliği ve dünya petrol rezervlerinin öngörülen gelecekte tükenmesinin çakışması sonucu oluşan üçlü bir kriz tanımlarlar. Bu görüş, küresel finans piyasasının denetlenmemesinin sanal bir kredi patlamasına yol açtığını ve böylece sürdürülebilir olmayan bir tüketimi teşvik ettiğini ve nihayetinde bankaların krize girdiğini iddia eder. Sellerin ve kuraklığın artışı gibi aşırı hava olayları, iklim krizindeki hızlanmayı işaret eder. 1973'teki ilk petrol krizinden bu yana, petrol arzında küresel "petrol zirve noktası" bir tartışma konusu olarak sık sık gündeme gelir.

Yeşil Yeni Düzen Grubu bu üçlü krize bir çözüm olarak 1930'lar stratejisini yeniden hayata geçirmeyi ancak bunu yaparken doğal kaynakların sınırlı olduğunu dikkate almayı öneriyor. İki temel talepleri var: finans ve vergi sistemleriyle enerji sektörünün reformu.

Franklin D. Roosevelt'in 1929 Büyük Buhranı ertesinde ilan ettiği cesur programdan ilham alan bizler inanıyoruz ki benimsenecek olumlu bir eylem planı dünyayı içinde bulunduğu ekonomik ve çevresel çöküşten kurtaracaktır. Bizim önerdiğimiz Yeşil Yeni Düzen iki ana hattan oluşur. Bunlardan ilki, ulusal ve uluslararası finans sisteminin denetleme ve düzenlenmesinin yapısal dönüşümü ile vergi sistemlerinde büyük değişimler üzerine kurulu. İkincisi ise enerji tasarrufuna ve yenilenebilir enerjilere yatırım yapılmasını ve bunların yaygınlaştırılmasını sağlayacak, etkili talep yönetimini de içerecek sürdürülebilir bir program oluşturulmasıdır (Green New Deal Group, 2008: 2).

Küçülme temelli düşünce⁸ doğal kaynakların (sadece petrolün değil) sınırlı olduğuna vurgu yapan ve piyasa ekonomilerinin odaklarına büyüme hedefini almalarına eleştiren bakan çeşitli yaklaşımların bir araya gelmesinden oluşur (örneğin bkz. Jackson, 2009; Paech, 2012; Speth 2008). Almanca konuşan çevrelerde, editörlüğünü Irmi Seidl ve Angelika Zahrt'nın üstlendiği *Postwachstumsgesellschaft. Konzepte für die Zukunft* başlıklı kitap önemli bir başvuru kaynağıdır (Seidl ve Zahrt, 2010a)⁹. Fransa'da ise *décroissance* terimi tartışmaları biçimlendirmektedir (Ariès, 2009; Duverger, 2011; Latouche, 2006). Küçülme kavramı artan maddi zenginliğin artan memnuniyete yol açacağı varsayımını sorgulayan ve mutluluk arayışı olarak adlandırılan yönteme dayanır. Sürekli büyümenin, sanıldığı aksine, herkes için daha fazla refah yaratmayacağını, tersine daha fazla sosyal adaletsizlik ve hatta bireysel tatminsizlikler, psikolojik bozukluklar, sağlık sorunları, toplumsal gerilimler ve yapısal şiddete yol açacağını iddia eder (bkz. Wilkinson ve Pickett, 2009).

Büyümeye şüpheli yaklaşanlar, farklı ölçülerde hem ekolojik hem de toplumsal krizin kökeni olarak gördükleri, doğal kaynakları korkunç derece tüketen ve emisyonu yol açan kapitalist ekonomik sistemi de eleştirmektedirler. Seidl ve Zahrnt bunu şu şekilde ifade ederler: “Ekonomik büyüme bir yandan ekolojik sorunlara neden olurken diğer yandan bu sorunların çözülmesini de engeller” (Seidl ve Zahrnt, 2010b: 30)¹⁰.

Ariès (2009) bu durumu şöyle ifade eder:

“Ekolojik çöküş toplumun sembolik ve kurumsal çöküşünün bir sonucudur. İnsan türü pusulasını kaybettiğinden ötürü artık doğanın kendisine dayattığının ötesinde bir sınır belirleyememektedir. Eğer bu sınırların önemini eş zamanlı olarak yeniden keşfetmek istemiyorsak, iklim değişikliği ve çevre kirliliğinin yakıcı sonuçlarından bahsetmenin yetersiz kaldığına dair bir farkındalık yaratmalıyız” (Ariès, 2009: 41).

Jackson ise:

“İşin aslı şu: 9 milyar insanın yaşadığı bir dünyada toplumsal adalet ve ekolojik sürdürülebilirliğin sağlandığı, kişi başı düşen gelirin düzenli olarak arttığı inandırıcı bir senaryo henüz elimizde yok. Bu bağlamda, kapitalizmin verimliliğe meyletmesinin iklimi dengeleyeceği veya kaynak kıtlığını engelleyeceği gibi basit varsayımlar ancak hezeyan olarak nitelendirilebilir” (Jackson, 2009: 86).

Küçülme hakkındaki tartışma kapitalist ekonominin üretim ve tüketim modellerini derinlemesine sorgulayarak ekonomik sistemin bütününe dair ekolojik ve toplumsal yönleri bir araya getirmektedir.

Dayanışma ekonomisi yaşam, üretim ve tüketim şekillerine dair alternatif gündelik pratiklere odaklanan çeşitli projeler ve girişimlerden ilham alır. Bunun içinde konut kooperatifleri ve şehir bostanları, takas grupları, şahıs işletmeleri, ekolojik köy ve geçiş kentleri¹¹ de yer almaktadır. Bu kavram daha ziyade pratik olana yöneldiği için kuramsal analiz sayısı görece daha azdır. Bu analizlerin önemli bir kısmı da gündelik hayat projeleri ve deneyimlerine odaklanırlar (Baudet ve diğerleri, 2008; Hopkins, 2008, 2011; Reynolds, 2008; Scholze-Irrlitz, 2006; ayrıca bkz. Kawano ve diğerleri, 2009). Notz’a göre (2011) “dayanışma ekonomisinin ne kapsamlı kuramsal bir kavramlaştırması ne açık bir tanımı ne de birleştirici bir terimi bulunmaktadır” (Notz, 2011: 117). Ancak, en azından Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri (bkz. Wolf, 2010) ile ABD’de (bkz. Kawano ve diğerleri, 2009) aktivistler arası yerleşik ağ kurma yöntemleri bulunmaktadır. 2006’da

Berlin, 2009'da Viyana ve 2012'de Kassel şehirlerinde gerçekleşen dayanışma ekonomisi konferansları bunun göstergesidir.¹²

Wegweiser Solidarische Ökonomie kitabında NETZ für Selbstverwaltung und Selbstorganisation (öz örgütlenme ve özyönetim ağı) ekibinden Elisabeth Voß kapitalizmi ve onun temel ilkelerini dayanışma ekonomisinin hedef aldığı kriz olarak tanımlıyor: “Kapitalist ekonomik sistemler merkezine yüksek teknolojiyi alan bir yönelime sahip rekabet, kâr maksimizasyonu ve üstsel büyüme gibi temel varsayımlara dayanırken, dayanışma ekonomileri insanlar ve onların ihtiyaçlarına odaklanırlar” (Voß ve NETZ für Selbstverwaltung und Selbstorganisation e. V., 2010: 14f.; ayrıca bkz. Akademie Solidarische Ökonomie, 2012; Hopkins, 2008, 2011). Dayanışma ekonomisi bakım, dayanışma, demokratik değerler, yaratıcılık ve birlikte harekete geçebilme gibi insanın hayati ihtiyaçlarına hitap eder (bkz. Carlsson ve Manning, 2010; Gibson-Graham, 2006).

2.2 Hedefler

Yeşil Yeni Düzen'in çok temel bir hedefi vardır: “ekonomimizin ekolojik ve toplumsal dönüşümü”¹³ (Giegold ve Mack, 2012: 40). Sanayi kapitalizminin bu dönüşümü enerji arzının tamamının rüzgâr, su ve güneşten elde edilen enerjinin artması, jeotermal ve biyokütle enerjinin kullanıma sokulması ve yeni bir ulaşım ve trafik sistemi kurulması ile elde edilecek yenilenebilir kaynaklara bağlıdır. Hem enerji üretimi hem de motorlu ulaşım büyük oranda fosil yakıt ithalatına bağlıdır. Bu sebeple, Yeşil Yeni Düzen Grubu “enerji ve ulaşım devrimi” ifadesini kullanmaktadır (Green New Deal Group, 2008: 3). Doğal kaynaklarla ekonomik çıktının birbirinden ayrılması, kaynakların çok daha verimli bir şekilde kullanılması anlamına gelir.

*Büyüme-sonrası toplum*¹⁴ ekonomik büyümeden bağımsızlaşmanın yollarını aramaktadır: “Ekonomik büyüme ne bir zorunluluktur, ne amacın kendisidir ne de ekonomi, siyaset ve toplumun egemen paradigmasıdır” (Seidl ve Zahrnt, 2010b: 34). Fransa'daki tartışmalarda, bu hareketin savunucuları büyüme karşıtı (*objecteurs de croissance*)¹⁵ olarak adlandırılırlar. Büyüme-sonrası veya küçülme ancak ekonomik büyümeyi destekleyen bütün politikaların rafa kaldırılması ve bütün ekonomik sektör ve kurumların büyüme hedeflerinden bağımsızlaştırılacak şekilde yeniden örgütlenmesiyle başarılabilir. Bu yaklaşıma göre, ekonomik büyümeyi hedefleyen politikaları rafa kaldırmak doğal kaynakların aşırı derecede sömürülmesini sona erdirecektir.

Dayanışma ekonomisi fikri, insanların ekonomiye değil ekonominin insanlara hizmet etmesi gerektiği inancına dayanmaktadır. Dayanışma ekonomisi “bütün insanların, sadece insan olmalarından ötürü ve hiçbir istisna olmaksızın, kendileri için seçtikleri toplumsal çevrede iyi bir hayat sürebilmek için fiziksel, psikolojik ve ruhsal olarak ihtiyaçları olan her şeye erişebilme hakları ve fırsatları olduğu bir dünya modeli” üzerinde temellenir (Voß ve NETZ für

Selbstverwaltung und Selbstorganisation e.V., 2010:14). Bu büyük çaplı hedefler ekonomik sistemlerin ekolojik yanlarından ziyade toplumsal yanlarını ön plana çıkartırlar. Ancak aynı zamanda kendi kendine yeterli olma üzerine kurulu bu toplumsal ve ekonomik hayat biçimlerinin kapitalist üretim modeline kıyasla doğal kaynakları çok daha az tüketeceğini de varsayar.

2.3 Somut Çözüm Önerileri

Bu üç yaklaşımın gelecek vizyonlarını nasıl somut çözüm önerilerine dönüştürmeyi önerdikleri kadar hangi sorulara cevap aradıkları ve aramadıklarının üzerine de düşünülmesi gerekmektedir.

Yeşil Yeni Düzen ekolojik gereklilikleri ve toplumsal talepleri içeren bir ekonomik yeniden örgütlenme hedeflemektedir. Bu dönüşümü gerçekleştirebilmek için finans piyasalarının yeniden yapılandırılması da iklim değişikliğine karşı yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesine ve sürdürülebilir ulaşımaya yatırım yapılması da eşit düzeyde gerekli görülmektedir (Giegold ve Mack, 2012: 41; ayrıca bkz. Crifo ve diğerleri, 2012). Finans piyasaları, spekülasyonu azaltmak ve bankaları yeniden esas görevleri olan “sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı” destekleme¹⁶ (Giegold ve Mack, 2012) yönünde teşvik etmek amacıyla denetlenmelidir. Üretimin yeniden örgütlenmesinin kalbinde ise enerji ve ulaşım sektörlerinin yeniden yapılandırılması ve iklim değişikliğine karşı yatırımların öne çıkartılması bulunmalıdır. Yeşil Yeni Düzen’in emek ve istihdam stratejisi öncelikle bu sektörleri hedefler: Geleneksel, karbon-temelli üretim tamamen yenilenebilir enerji ile yer değiştirmelidir. Bu dönüşüm ile oluşacak sürdürülebilir üretim sektörü içerisinde yeni ve yüksek nitelikli pek çok iş imkânı oluşacaktır. Sağlığa zarar veren sanayi kollarına sunulan destekleri azaltmak ve bunlar yerine sürdürülebilir vergi reformları getirmek, eğitim ve sağlık sektörlerine yatırım yapılma ihtimallerini artıracak ve böylece zengin ile fakir arasındaki toplumsal ve ekonomik adaletin sağlanması yönünde önemli bir yol katedilmiş olacaktır. Hatta düşük gelirli hanelerin temel hammadde için yaptıkları harcamalar artacaktır: “Toplumsal alandaki kırılgan gruplar ekolojik dönüşümün kaybedenleri olmamalıdır” (Giegold ve Mack, 2012: 42).

Büyüme-sonrası toplum yaklaşımında, finans piyasalarının denetlenmesiyle vergi reformu esasen çok benzer olmakla birlikte, mevcut devlet politikalarının farklı alanlarına öncelik verilmektedir. Bu öncelikler yaşlıların sosyal güvenliği (Höpflinger, 2010), sağlık sektörü (Studer, 2010) ve eğitim (Ax, 2010) alanlarıdır. Küçülme yaklaşımı bu üç alanda da sosyal güvenlik sistemlerinin kendi kendilerine yetebilecekleri bir yapıya kavuşmasını hedefleyen temelden bir yeniden yapılandırılma önermektedir. Maliyeti oldukça yüksek olan bu sektörler, geçmişte ekonomik büyüme ve vergi gelirlerine ya da ücretlerden kesilen sigorta primlerine bağıydılar. Bu sektörlerin ekonomik büyümeden aldıkları payın kesilmesi, yeni bir yapılanma ve finansman ihtiyacını

doğuracaktır. Örneğin, Jackson (2009) kamusal mal kavramını yeniden canlandırmak ve ücretli işlerin azalan çalışma saatlerine karşılık bir ekolojik vergi reformu önerir (Jackson, 2009: 171-185). Bakım sektörü de aynı zamanda anlamlı faaliyetlerin ve istihdam fırsatlarının yaratılabileceği harika bir potansiyel kaynak olarak görülmektedir.

Bir ekonominin ekolojik gerçeklerin belirlediği sınırlara saygı duymasını sağlayan önemli düzenleyici araçlardan birisi de “büyüme motorunun kalbi” olan tüketimdir ((Röpke, 2010). Bu aynı zamanda Fransız *décroissance* hareketinin de odağındadır: Büyümenin motor gücü olarak tüketim hem hangi metallerin üretileceğini belirler hem de yüksek ücret talebini şekillendirir. Ücretlerin yükselmesi talebi artırır ve böylece bir kısırdöngü oluşur. Fakat daha bilinçli bir tüketimden hem birey hem de toplum düzeyinde daha yüksek bir hayat standardı sağlayacağı anlaşılmaktadır (bkz. Coyle, 2011; Soper ve diğerleri, 2009).

Dayanışma ekonomisinde ekonomik sistemin temel görevi insanların somut ihtiyaçlarını karşılamaktır: “Önemli olan değerdir, kâr değil” (Voß ve NETZ für Selbstverwaltung und Selbstorganisation e.V., 2010: 16). Ekonomik faaliyetlerinde dayanışmayı temel alan proje veya girişimler piyasadan kopuk değerlerdir. Ancak, hedefleri kâr maksimizasyonu ile sermaye birikimi değildir. Daha ziyade, faaliyetin veya ürünün ilgili taraflar için gerekliliğini önemserler. Emeğe, emek piyasasında takas edilen, sermaye tarafından hor görülen ve sömürülen bir meta olarak değil, “kanlı canlı bir insanın elinden çıkan iş” olarak muamele edilir. “(...) İnsanlar başkalarının kârı için değil kendileri için çalışırlar” (Voß ve NETZ für Selbstverwaltung und Selbstorganisation e.V., 2010: 18). Dolayısıyla, mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımı yerelde ve küçük ölçekte örgütlenir. Küresel ağ kurmanın bir ilkesi de bir yere kök salmış olmaktır. Yerel projelerin küresel piyasalar veya “kalkınma yardımı” adı verilen projelere kıyasla çeşitli yerlerdeki, farklı kültürel ve toplumsal özelliklere sahip insanların ihtiyaçlarını tatmin etmede daha fazla şansları olduğu düşünülmektedir. Bireylerin çalışma becerilerinin tamamen gelişmesi talebinin ötesinde, dayanışma ekonomisini savunanlar ek olarak ekonominin demokratik ve özgürleştirici hedeflerle yeniden örgütlenmesini talep etmektedirler (bkz. Gibson-Grahan, 2006). Bu talep, karar alma gücü ve mülkiyet üzerinde elden çıkartma gücünü de içerir. Hatta müştereklere dair tartışmalara özel önem atfeder. Bu tartışmalara, devlet ve özel mülkiyet düzenlemelerinin ötesinde müştereklerin kullanımı ve idaresi de dahildir (bkz. Bollier ve Helfrich, 2012).

Bütün bu yaklaşımların kör noktalarına ve eleştirel feminist iktisat ile olan kesişmelerine değinmeden önce, yukarıda tasvir edilen her üç modelin, benim yukarıda yaptığım gibi birbirinden kalın çizgilerle ayrıışmadıklarını ifade etmeliyim. Elbette üst üste binen alanlar mevcut: Örneğin, her üçünün de ekolojik kısıtlılıkların getirdiği sınırların dayattığı ekonomik faaliyetin yeniden örgütlenmesini içeren ekolojik bir eğilimi bulunmakta. Sadece Yeşil Yeni Düzen değil, küçülme

tarafтары da kaynakları verimli kullanan bir ekonomik kalkınmayı savunuyorlar. Müşterek mallar etrafındaki tartışmalar hem dayanışma ekonomisi hem de küçülme yaklaşımı için son derece hayati.

Bu bölümde bu üç akımın temel yönelimlerini ifade etmeye çalıştım. Yeşil Yeni Düzen büyük oranda, iktisadi başarıyı üretim sanayiinin ekolojik yeniden yapılandırılması olarak gören yeşil ekonomiyi temsil eder. Toplumsal adaletsizlikler, daha adil vergilendirme ve finansal politikalarla giderilmelidir. Büyüme temelli olmayan, küçülme, *décroissance* yanlısı hareketler ise temel olarak maddi zenginlik ile bireysel ve toplumsal refah arasındaki ilişkiyi sorgulamaktadırlar. Küçülme kavramı, zenginliği ve yaşam kalitesini yeniden yorumlayan, bunları ekonomik büyümenin dayatmalarından özgürleştiren toplumsal ve ekonomik örgütlenme modelleri geliştirmeyi hedefler. Dayanışma ekonomisinin ilkelerini benimseyen proje ve girişimler ise ihtiyaçların hemen karşılanması ile kendi kararlarını alabilme ve işbirliği yapabilme taleplerinin uygulanması konularını özellikle vaat etmektedirler. Bu üç yaklaşım arasında dayanışma ekonomisi kapitalist üretim şekillerinin en uzağında, somut ütopyaların hayata geçirilmesine en yakın konumlanandır.

3. Bu Alternatif Kavramlara Feminist Ekonomi Yaklaşımları

Yukarıda tanımladığım üç kavrama dair sunduğum inceleme ve değerlendirmeleri, hem ekofeminist politik ekonominin hem de feminist ekolojik ekonominin temel iddiaları üzerine kurdum (bkz. O'Hara, 1995; Perkins, 2007). Makalenin başında belirttiğim üzere, esasında sonsuz kullanıma açık bir doğal kaynak olarak görülen ve toplum tarafından hakkı teslim edilmeden kullanılan, kadınların toplumsal yeniden üretim alanındaki ücretsiz emeğine odaklandım.

Şimdi bahsedeceğim eleştirel feminist ekonominin temel varsayımları, sunacağım incelemenin kalbidir: İlk olarak, başkalarının sorumluluğu ve bakım işleri herhangi bir ekonomik sistemin en önemli yapıtaşları olmakla birlikte bu faaliyetler etrafında herhangi bir para akışı olmamaktadır çünkü bunlar ailenin ve hanenin özel alanına sıkışmışlardır (bkz. Bakker, 1994; Benería, 2003; Waring, 1988).¹⁷ İkincisi, kamusal alana katılım ve güç ilişkileri istihdam ve gelire bağlı olduğu müddetçe, toplumsal cinsiyet adaleti kadınlarla erkeklerin iş piyasasına eşit katılabilmelerine bağlı olacaktır (bkz. Bakker ve Gill, 2003; Ferber ve Nelson, 2003; Peterson, 2003). Üçüncüsü, bakım işleri istihdam edilme ve ücret gelirinin önünde bir engeldir dolayısıyla, ücreti ödenmeyen bakım işleri kadınlar ve erkekler arasında eşit bir şekilde dağıtılmalıdır (bkz. Doucet, 2004; Warren, 2000b). Dördüncüsü, toplumsal yeniden üretim işinin küresel bakım zincirlerine¹⁸ kayması eleştirel bir mesafeden izlenmelidir çünkü bu dönüşüm ne toplumsal cinsiyet temelli işbölümünü ne de bakım işlerinin sadece kadınlara vakfedilmesini değiştirmekte, ek olarak kadınlar arası sınıf hiyerarşilerini güçlendirmektedir (bkz. Anderson, 2000; Lutz, 2008).

Bu kriterleri temel alarak, bu üç yaklaşımın toplumsal cinsiyetle alakalı meselelere ne kadar cevap oluşturduklarını ve bu konudaki kör noktalarını inceleyeceğim. En önemlisi, bu üç yaklaşımın hiçbiri toplumsal cinsiyet düzeninden bahsetmemektedir. Ne kapitalist üretim şeklinin temelinde yatan toplumsal cinsiyet hiyerarşisini ekonomik bir yapı olarak ifade etmekte ne de toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmeyi büyüme ekonomisini yeniden düzenlemeyi önerdikleri modelin açık hedeflerinden biri olarak tanımlamaktadırlar (kaldı ki kadınların üstlendiği bakım emeğinin finansal değerini belirleme ihtiyacı ve bakım işinin toplumsal ve ekonomik önemine dair farkındalığı artırma eşitlik kurma sürecine dahil edilmelidir). Fakat, toplumsal cinsiyet ilişkilerine açık veya örtük çeşitli atıflar da bulunmaktadır.

Yeşil Yeni Düzen literatüründe toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair hiçbir gönderme bulunmamaktadır. İngilizce yapılan *degrowth* tartışmaları ile Fransızca *décroissance* tartışmaları şimdilik toplumsal cinsiyet körüdür.¹⁹ Her ne kadar Almanca *Postwachstumsgesellschaft* kitabı daha önce toplumsal cinsiyet konularıyla bir ölçüye kadar ilgilenmiş iki akademisyen tarafından hazırlanmış olsa da²⁰ bakım işlerine çok az yerde, genellikle de gönüllü işler bağlamında, değinirler. Sadece tek bir istisna vardır: Claudia von Braunmühl tarafından kaleme alınan metin (von Braunmühl, 2010) en azından “hane içerisinde ve ekonominin genelinde emeğin toplumsal cinsiyet temelli örgütlenişi” (von Braunmühl, 2010: 194) meselesine işaret etmektedir. Elisabeth Voß örnek *dayanışma ekonomisi* projelerine dair yazdığı incelemede kadınlar tarafından yönetilen az sayıda işletmeyle kadınların yürüttüğü projeleri listeler ve bunların tarihçeleriyle ikinci dalga feminizmin mirasına değinir (bkz. Voß ve NETZ für Selbstverwaltung und Selbstorganisation e.V., 2010: 38ff.). Fakat yine de feminist ekonominin yükselttiği taleplere ve geliştirdiği yaklaşımlara dair sistemli bir değerlendirmenin eksikliği ortadadır.

Şimdi izninizle her üç yaklaşımda da mevcut toplumsal cinsiyet meselesine dair *örtülü* varsayımlar ve bunların sonuçlarına dair değerlendirmelerde bulunmak istiyorum. Bir sonraki bölümde, bunların ekonomik yaklaşımlara dair esas iddialarını inceleyeceğim.

Yeşil Yeni Düzen finansal spekülasyonun sona ermesini, sürdürülebilir ve çevreci ekonomik kalkınmanın finanse edilmesini talep eder. Esas odaklandığı konu sanayi politikalarıdır, bir başka ifadeyle enerji ve inşaat sektörlerinde yeşil teknolojilerin desteklenmesidir. Bu yaklaşıma göre, devlet ve üretim kesimi yatırımlarını araştırma ve geliştirmeye yapmalı ve böylece yeşil teknoloji sektörü adı verilen alanda yeni iş imkânları yaratmalıdır.

Bu yaklaşımda ekonominin endüstriyel kalkınma olarak anlaşıldığı açıkça görülüyor. “Ekonomimizin ekolojik ve toplumsal dönüşümü” (Giegold ve Mack, 2012: 40) teknolojinin ve iş imkânlarının dönüşümünün yaratacağı gelir üzerine kuruludur. Toplumsal cinsiyet ilişkileri bu

yaklaşımın içerisinde bir gündem maddesi değildir çünkü toplumsal cinsiyet eşitliği öngörülen ekonomik yeniden yapılanmanın açıkça ortaya konan hedeflerinden biri değildir. O halde, toplumsal cinsiyet ekseninde yatay ve dikey olarak ayrıştırılmış mevcut işgücü piyasası koşulları altında, egemen toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin aynen yerinde kalacağını varsayabiliriz. Yeşil Yeni Düzen yalnızca enerji ve inşaat gibi geleneksel olarak çalışan erkek sayısının çoğunluk olduğu sektörlerin genişlemesine odaklanır: “Bütün bu sektörlerde çoğunlukla erkekler çalışıyor; dolayısıyla Yeşil Yeni Düzen doğrudan erkekleri ve erkek emeğini etkileyecektir” (Kuhl, 2012: 13). O halde, bu yaklaşım da aslında toplumsal cinsiyet ile ilişkilidir, her ne kadar içindeki erkek egemen tavrı açıkça ortaya çıkartmasa da. Önemli bir ekonomik sektör olan ve hem toplumsal refah hem de toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde hayati bir rol oynamasına rağmen bakım ekonomisinin bu anlayışta hiçbir yeri yoktur. Böylelikle, kadınların ücretsiz toplumsal yeniden üretim işi sınırsız erişilebilir bir kaynak olarak anlaşılır ve usulca kabul edilir. Bu da toplumsal cinsiyet körlüğünün bir başka bariz sonucudur. Sürdürülebilirlik ekoloji ve doğal kaynaklara indirgenir, toplumsal yeniden dağıtım bulanıklaştırılarak “zenginle fakir arasındaki toplumsal dengenin yeniden tesisi” (Giegold ve Mack, 2012: 41) meselesiyle sınırlandırılır. Bu model dolayısıyla insan ve doğa arasındaki ilişkiyle toplumsal cinsiyet ilişkileri arasındaki bağlantıyı görmezden gelir.

Küçülme destekçileri, Yeşil Yeni Düzen tarafından önerilen büyüme temelli yaklaşımı eleştirirler. Örneğin Jackson (2009), doğal kaynaklarla ekonomik çıktılar arasındaki bağlantının kesilmesi anlayışını bir “efsane” olarak tanımlar. Bu makalenin odaklandığı konu toplumsal cinsiyet olduğu için bu yaklaşımın temelindeki ekolojik varsayımlara dair derin tartışmalara girmeyeceğim.²¹ Yeşil Yeni Düzen’e benzer bir biçimde küçülme yaklaşımı da açıkça toplumsal cinsiyet meselelerine değinmemektedir. Yazarlar kapsamlı iş tanımları geliştirmekle birlikte büyüme-sonrası toplum için bunun sonuçlarının neler olacağı belirsizliğini korumakta. Ancak, daha kapsamlı bir incelemeyle bu modelin toplumsal cinsiyet düzenine dair açıkça ifade edilmemiş bir dolu varsayım barındırdığı ortaya çıkmaktadır: Büyüme-sonrası toplumda bakım ekonomisi hayati önem taşıyacak olmakla birlikte bunun toplumsal cinsiyet temelli doğası dikkate alınmamaktadır.

Küçülme yaklaşımında, kamu hizmetleri (özellikle yaşlı bakımı, sağlık ve eğitim hizmetleri) iş piyasasının merkezinde bir rol üstlenmektedir. Bu durum geleneksel olarak kadınlara hasredilmiş işlerin ücretli toplumsal yeniden üretim alanında (mesela hastanelerde, çocuk bakımı sağlayan kurumlarda, bakım evlerinde) değerlendirileceğini açıkça göstermektedir (bkz. Folbre ve Nelson, 2000). Uygun koşullar altında bu durum, kadın emeğinin değerinin yeniden tespit edilmesine yönelik işlemlerin yapılmasını teşvik edebilir çünkü bu sayede bakıma muhtaç kişilerin sorumluluğunu üstlenmenin ve bakım işlerinin toplumsal ve ekonomik önemine dair farkındalık

önemli oranda artacaktır. Daha kötü koşullar altında ise, maalesef mevcut tartışmalar bu yolda ilerlediğimizi göstermektedir, tam tersi bir etki ortaya çıkabilir. Bu yaklaşım tarafından ortaya atılan pek çok çözüm önerisi toplumsal cinsiyet temelli işbölümünde ve iş süreçlerinin algılanışındaki cinsiyetçi bakış açısında derinlemesine bir değişim olmasını öngörüyor fakat bunun somut toplumsal cinsiyet ilişkilerinde ortaya çıkaracağı sonuçlara dair bir değerlendirme sunulmuyor. Büyük ihtimalle yaşlı bakımı, sağlık ve eğitim meselelerinin herkesin kendi imkânlarıyla çözülmesi yönündeki beklenti, özel alandaki ücretsiz kadın emeğinin artmasına yol açacak. Fakat, küçülme yaklaşımı bu konuların üzerine tüketici davranışlarındaki değişim talebi kadar eğilmiyor. Tüketim kararları alan haneler toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız değil, aksine bu kararları büyük oranda kadınlar alıyorlar. Tüketime yöneltilen büyümenin motoru olduğu eleştirisi, tüketim kararlarının ve tüketimdeki zorunlulukların toplumsal cinsiyet temelli olduğunu göz ardı eder (bkz. Casey ve Martens, 2007). Örneğin, organik yerel ürün temelli bir beslenme daha farklı ve daha fazla zaman alan bir yemek hazırlama yöntemi gerektirecektir. Bireysel taşıtlar yerine toplu taşımayı kullanmak kimileri için ağır yükleri taşımak ve ulaşımda daha fazla zaman harcamak anlamına gelecektir. Elbette bu önerilerin yersiz olduğunu iddia etmiyorum ancak toplumsal cinsiyet temelli işbölümünün dayattığı koşullar altında kadınlar için daha fazla iş yüküne yol açacağını ifade ediyorum. Büyüme-sonrası toplum bu örtülü toplumsal cinsiyet varsayımlarını toplumsal cinsiyet hiyerarşisinde sebep olacağı olumsuz etkilere dair bir anlayış geliştirmek ve gelecekte adil toplumsal cinsiyet ilişkileri oluşturmaya yönelik olumlu ihtimalleri değerlendirebilmek için kendi kuramsal çerçevesi içerisinde ele almalıdır.

Voß'un *dayanışma ekonomisi* tanımlamasında, kadınların yürüttüğü projelerden bir çeşit alternatif proje olarak bahsedilir ancak feminist ekonomi tartışmalarına herhangi bir sistematik atıfta bulunulmamaktadır. Fakat işin tanımı ("yaşayan insan emeği," Voß ve NETZ für Selbstverwaltung und Selbstorganisation e.V., 2010: 18), her ne kadar metin içerisinde Marx'a bir saygı duruşu olarak okunması gerekse de, belirli bir feminist anlayışın göstergesidir. Bakım ekonomisi ne iktisadi süreçlerdeki dayanışma ve mütakabiliyet adına sahip olduğu önem ne de toplumsal cinsiyet temelli hiyerarşilerle bağlantısı üzerinden değerlendirilmiştir.

Dayanışma ekonomisi yaklaşımı ihtiyaçlar ve gereklilikler kapsamında dikkatlice değerlendirilmelidir: Temel ihtiyaçlara yönelim ile bir ürün veya hizmetin kullanılabilirliği toplumsal cinsiyet temelli çalışma ve tüketim modellerini ne ölçüde değiştirebilir veya sürdürebilir? Toplumsal cinsiyete dair mevzuları yansıtmayan bir iş tanımı isterse ücretli işle sınırlı olmayıp çok daha kapsamlı olsun, adil toplumsal ilişkiler ve herkese eşit düzeyde iyi bir hayat sürme şansı vaat eden herhangi bir ekonomik kavram için yetersizdir. Dayanışma ekonomilerinin dayanağı üyelerinin kendilerini ait oldukları topluluklara adama yönünde gösterdikleri güçlü

motivasyonlarıdır. Kısa ve orta vadede üretilen varoluşsal bağlılıkların ve sorumlulukların cinsiyetler arasında eşit dağıtıldığını güvence altına alınması esastır. Ekonominin kapsamlı bir şekilde demokratikleşmesine ilişkin olarak ise, geriye kalan tek mesele belirli bir işletme hiyerarşisi içerisinde karar alma mekanizmalarının gözden geçirilmesi değil, aksine toplumsal cinsiyet hatları üzerinden gücün dağıtılmasıdır. Kendi kendini yöneten işletmeler otomatik olarak toplumsal cinsiyet eşitliği cenneti değildir. Küçülme yaklaşımı gibi dayanışma ekonomileri de bakım işine ücretli işten ayrı bir alan olarak yaklaşmayı kapsamlı bir iş anlayışı önermediklerinde, aslında bakım işlerinin kadınların sorumluluğunda kalmasına açıkça değinmemiş oluyorlar. Bu sebeple, ev içi ücretsiz işlerin paylaşımına dair herhangi bir düşünce üretilmemektedir. Bakım işinin etnik temel üzerinden yeniden örgütlenmesi, mesela ev temizliği işinin az ücret alan göçmen kadınlara devredilmesi, bu modelin kör noktalarından bir diğeridir.

4. Feminist Ekonomi Yaklaşımıyla Üç Modelin Eleştirel Bir Değerlendirmesi

Bu bölümde, yukarıda vurguladığım örtülü toplumsal cinsiyet varsayımları ile toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik feminist savları bir araya getireceğim. Tekrar söylemek gerekirse, bu makalede incelenen alternatif ekonomilere yönelik yaklaşımlar doğal kaynakların sınırsız olmadığını ve doğal kaynakların sömürsü ve israfı üzerine kurulu büyüme paradigmasının yerini başka bir ekonomik sistemin alabilmesi için büyük ekonomik ve toplumsal çabalara ihtiyaç duyulduğunu kabul eder. Önerilen çözümler ise krizi nasıl tanımladıklarına ve geliştirdikleri çalışmalarla varmak istedikleri hedeflere göre farklılık gösterir.

Yeşil Yeni Düzen sanayi kapitalizminin mevcut koşullarını çıkış noktası olarak alır. Kapitalizmin temel üretim ve yeniden üretim işleyişlerini sorgulamaz. Dahası, bu yaklaşım büyümeye ilkesel olarak eleştirel yaklaşmamaktadır. Bunun yerine daha farklı bir büyüme talep etmektedir: “Avro bölgesi için yeni bir büyüme politikası ancak fosil yakıtların ve diğer yenilenebilir olmayan hammaddelerin ihracatına olan bağımlılığın azalmasıyla başarılabilir” (Giegold ve Mack, 2012: 5)²². Ancak bu, kavramın bazı feminist tezlerle uyumlu olmadığı anlamına gelmemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen bir yaklaşım Yeşil Yeni Düzen’in üstü örtülü, açıkça ifade edilmeyen toplumsal cinsiyet temelli dayanaklarının eleştirel bir gözle yeniden değerlendirilmesini talep edebilir. Bu yaklaşımın bakım ekonomisinden bu kadar habersiz oluşu, bu talebin peşinden gitmek isteyenlerin karşılaşacağı en büyük engel olacaktır. Ancak, bu yaklaşım Yeşiller tarafından ulusal düzeyde ve Avrupa düzeyinde siyaseten savunulduğundan dolayı, ekonomik ve toplumsal yapıların modernleştirilmesi sürecinde dile getirilecek toplumsal cinsiyet eşitliği talepleri kendisine taraftar bulacaktır.²³ Bu, aynı zamanda emek piyasası politikaları için de geçerlidir. Kadınların işgücü piyasasına katılımının aşikâr olduğu beklenmelidir (bkz. ILO, 2010; OECD, 2012). O halde, Yeşil Yeni Düzen kadınların enerji, ulaşım ve inşaat sektörlerindeki

teknik uzmanlık gerektiren meslek kollarına daha fazla girmelerini taahhüt etmelidir. Gelecek bize kadınların bu meslek kollarına girmelerinin daha çevreci teknik çözümlerin üretilmesini ve toplumsal yeniliklerin geliştirilmesini sağlayıp sağlamayacağını gösterecek.

Büyüme-sonrası toplum kabul edilmiş üretim ve tüketim örüntülerini derinlemesine sorgulamakla birlikte piyasa ekonomisinin temel ilkelerini sorgulamamaktadır. Tim Jackson büyüme-sonrası toplumun kapitalizm çizgisinde mi örgütleneceği sorusuna *Star Trek* dizine bir göndermeyle cevap verir: “Buna hâlâ kapitalizm diyebilir miyiz? Ne fark eder? Bunu önemseyenler için belki Spock’ın bir repliğine atıfla ‘Evet Jim, kapitalizm. Ama bizim bildiğimiz kapitalizm değil’ diyebiliriz” (Jackson, 2009: 202). Dolayısıyla, amaç başka tür bir kapitalizm, ekonomik büyümeyi kaynakların sömürsünden bağımsızlaştıran ve toplumsal refahı büyümeye bağımlı olmaktan çıkartan bir tür kapitalizm. Peki, bu amaç feminist bakış açısıyla ne anlama gelir? Toplumsal yeniden üretim büyüme-sonrası toplumunun hem ücretli hem de ücretsiz bakım işi alanında önemli bir bileşenidir. Bu model içerisinde ekonominin yeniden yapılandırılması ekonomik faaliyetlerin kamunun finanse ettiği bireysel bakım hizmetleri sunan sektörlerle kaymasını öngörmesi, geleneksel olarak kadınların yaptığı işler için yeniden bir değerlendirme yapılacağı anlamına gelebilir. Sağlık ve yaşlı bakım işlerinin profesyonelleşmesi ve daha iyi bir eğitim ve çocuk bakımı ihtiyacı hem kadınlar hem de erkekler için yüksek kaliteli ve yoğun talep gören iş imkânları yaratabilir. Ancak bunun gerçekleşmesi için, bu sektörlerin toplumsal cinsiyet temelli doğalarına dair bir farkındalık oluşmalıdır. Aynı durum özel alandaki ücretsiz emek için de geçerlidir. Bu işler de tüketim ile yakından bağlantılıdır: Tüketim davranışının değişimiyle oluşacak ilave ev işlerinin sorumluluğunu kim üstlenecek? Büyüme-sonrası toplumda, diğer bütün toplumlarda olduğu gibi, toplumsal cinsiyet eşitliği ancak gelir ve gücün eşit dağıtımı ile mümkün olabilecektir. Bunun temeli kadınlar ve erkekler için ücretli emek ile ücretsiz bakım işinin adil paylaşımıdır. *Bakım Ekonomisi (Vorsorgendes Wirtschaften)* bu talepleri oldukça güçlü bir biçimde savunan feminist bir yaklaşımdır (bkz. Biesecker ve diğerleri, 2000; Busch-Lütty ve diğerleri, 1994; Jochimsen, 2003, 2005; Netzwerk Vorsorgendes Wirtschaften, 2013). Bu yaklaşımın ekofeminist düşüncenin bir kolu olduğu öne sürülebilir (bkz. Kesting, 2011). Ancak *Bakım Ekonomisi* savunucuları kendilerini bu şekilde konumlandırmamaktadırlar. Bakım Ekonomisinin kalbinde “(yeniden) üretim” kavramı yatmaktadır (Biesecker ve Hofmeister, 2010). Biesecker ve Hofmeister (yeniden) üretimi bir bütün olarak kucaklayan ekonomik bir terim olarak tanımlarlar. Bu terim doğanın üretkenliği kadar “kadınlara hasredilen bakım işleri sayesinde insan yaşamının (yeniden) üretimini” de işaret eder (Biesecker ve Hofmeister, 2010: 1707). (Yeniden) üretim terimi ile parasal olarak değer biçilen üretim şekilleriyle parasal değer atfedilmeyen doğal ve toplumsal üretim süreçleri arasındaki ayrımı ve hiyerarşiyi aşmak

hedefleniyor. Amaç, bir bütün olarak ekonominin çerçevesini çizebilmek için analitik kapsamı genişletmek: Emeğe dair ancak kapsamı genişletilmiş bir kavrayış bugüne dek ekonomik teori tarafından ihmal edilmiş faaliyetleri içine alacak ve insanların gündelik faaliyetlerinde bile üretkenliğin ‘yeniden üretimden’ ayrılamayacak olduğunu görmemizi sağlayacaktır (Biesecker ve Hofmeister, 2010: 1707). Maaşlı iş ile ücretli ve ücretsiz bakım işi büyüme-sonrası toplum vizyonu içine eşit ve eşdeğer unsurlar olarak eklenmelidir. Bu, çalışma saatlerinin azaltılması yönünde talepte bulunan küçülme yaklaşımı ile de uyumludur (bkz. Jackson, 2009, bölüm 12). Maalesef ki küçülme savunucuları zamanın da toplumsal cinsiyet temelli olduğunu görmezden gelirler (örneğin Folbre ve Bittman, 2004).

Dayanışma ekonomisi yaklaşımı geleneksel ekonomi modellerini reddeder ve “sistemsal bir değişim” talep eder (Akademie Solidarische Ökonomie, 2012). Bu yaklaşım post-kapitalist bir siyasetin kalbidir (Gibson-Graham, 2006). Kapitalist üretim ve yeniden üretim biçimlerinin eleştirisi diğer yaklaşımlarla kıyaslandığında en açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Dahası, bu yaklaşımda mülkiyet de sorgulamaya tabi tutulmaktadır; örneğin “sermayenin özel mülkiyeti başka insanların hilafına ve kişisel zenginliği arttırmak adına daha fazla kâr elde etmek için kullanılmaya devam edilemez” (Winkelmann, 2012: 126). Ekofeminizm içerisinde geliştirilmiş bu geçim temelli yaklaşım bu tartışmayı en ciddi biçimde içeren feminist akımdır (bkz. Bennholdt-Thomsen ve Mies, 1999; Bennholdt-Thomsen ve diğerleri, 2001; Forsey, 1993; Mellor, 1997b; Mies ve Shiva, 1993). Güçlü bir kapitalizm eleştirisiyle sivri bir ataerki eleştirisini harmanlayan bu yaklaşım, ekonomik sömürüyle doğanın ve kadının (ve kadın emeğinin) yeniden/üretimine²⁴ dair baskın bakış açısının feminist bir yeniden değerlendirmesi için çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Radikal ekofeminist politik ekolojiye yapılan pek çok katkı küresel Kuzey’deki büyüme ekonomilerinin dayattığı adil olmayan ekonomik dünya düzenine karşı küresel bir duruş almayı önerir (bkz. Salleh, 2009a). “Kalkınma” söylemine alaycı bir şekilde yaklaşan Ariel Salleh ekofeminist akademisyenler ve aktivistler tarafından “küresel Kuzey’in kapasitesinin geliştirilmesi” gerektiğini söyler (bkz. Salleh, 2009b: 304). Genellikle ekofeminist varsayımların temelinde olan kadın-doğa bağlantısının nasıl kopartılacağı feministler arasında devam eden bir tartışmadır (ancak bu başka bir makalenin konusudur) (bkz. Bauhardt, 2013; Mallory, 2010).

5. Sonuç

Bu makalede, kapitalist büyüme ekonomisine alternatif olarak sunulan en popüler üç yaklaşımın toplumsal cinsiyete dair farkındalığının olmadığını gösterdim. Her ne kadar bu üç yaklaşımın hepsi kapitalizmin krizine yönelik çözümler önerse de hiçbiri bireylerin ve toplumun esenliğinin büyük oranda bakım işine bağlı olduğunu (bu geçmişte de böyleydi, şimdi de böyle ve mevcut krizden sonra da böyle olacak) dikkate almamaktadır. Ekofeminist politik ekonomi

toplumsal yeniden üretim krizine odaklanarak mevcut krize dair nasıl kapsamlı bir kavrayış geliştirebileceğimizi göstermektedir: Kapitalizmin krizi doğal kaynakların olduğu kadar kadınların bakıma vakfettikleri emeğin de bir sonu olduğu olgusu üzerinden incelenmelidir. Büyüme-sonrası toplum için geçerli olacak çözümler bulabilmek için toplumsal cinsiyet düzeninin kapitalist sistemin bir parçası olduğu tam olarak anlaşılmalıdır. Ekonomik değişimin büyümenin doğal ve toplumsal sınırlarına saygı göstermesi gerekecektir. Sürdürülebilir ekonomik değişime dair yaklaşımlar özünde toplumsal cinsiyet eşitliğine bağlıdır. Sürdürülebilir ekonomik değişim dolayısıyla erkeklerden yana tavır alan ekonomik kavramların, toplumsal cinsiyet temelli bilgi üretim biçimlerinin ve cinsiyetçi güç ilişkilerinin temelden dönüşümünü gerektirmektedir.

Kaynakça

Akademie Solidarische Ökonomie (Der.), 2012. *Kapitalismus und dann? Systemwandel und Perspektiven gesellschaftlicher Transformation*. oekom, Münih.

Alaimo, Stacey, 2000. *Undomesticated Ground. Recasting Nature as Feminist Space*. Cornell Univ. Press (Ithaca vd.).

Anderson, Bridget, 2000. *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. Zed Books, Londra, New York.

Ariès, Paul, 2009. *La décroissance. Un nouveau projet politique*, Golias, Villeurbanne.

Ax, Christine, 2010. "Bildung fürs Leben". Seidl, Irmi, Zahrnt, Angelika (Der.), *Postwachstumsgesellschaft. Konzepte für die Zukunft* içinde. Metropolis, Marburg, s. 77–84.

Bakker, Isabella (Der.), 1994. *The Strategic Silence. Gender and Economic Policy*. Zed Books, Londra.

Bakker, Isabella, Gill, Stephen, 2003. *Power, production and social reproduction. Human In/security in the Global Political Economy*. Palgrave Macmillan, New York.

Baudelet, Laurence, Basset, Frédérique, Le Roy, Alice, 2008. *Jardins partagés. Utopies, écologies, conseils pratiques*. 16 Terre vivante, Mens.

Bauhardt, Christine, 2003. "Ways to sustainable transport. Gender and mobility". Terlinden, Ulla (Der.), *City and Gender. International Discourse on Gender, Urbanism and Architecture* içinde. Leske & Budrich, Opladen, s. 209–227.

Bauhardt, Christine, 2013. "Rethinking gender and nature from amaterial(ist) perspective. Feminist economics, queer ecologies and resource politics". *Eur. J. Women's Stud.* 20 (4), 361–375.

Benería, Lourdes, 2003. *Gender, Development, and Globalization. Economics as if All People Mattered*. Routledge, New York/Londra.

Bennholdt-Thomsen, Veronika, Mies, Maria, 1999. *The Subsistence Perspective. Beyond the Globalized Economy*. Zed Books, Londra, New York.

Bennholdt-Thomsen, Veronika, Faraclas, Nicholas, vonWerlhof, Claudia, 2001. *There Is an Alternative. Subsistence and Worldwide Resistance to Corporate Globalization*. Zed Books, Londra, New York.

Biesecker, Adelheid, Hofmeister, Sabine, 2010. "Focus: (re)productivity. Sustainable relations both between society and nature and between the genders". *Ecol. Econ.* 69 (8), 1703–1711.

Biesecker, Adelheid, vd., 2000. *Vorsorgendes Wirtschaften. Auf dem Weg zu einer Ökonomie des Guten Lebens*. Kleine, Bielefeld.

Bollier, David, Helfrich, Silke, 2012. *The Wealth of the Commons. A World Beyond Market and State*. Leveillers Press, Amherst, Mass.

Braidotti, Rosi, Charkiewicz, Ewa, Häusler, Sabine, Wieringa, Saskia, 1994. *Women, the Environment and Sustainable Development. Towards a Theoretical Synthesis*. Zed Books, Londra.

Budlender, Debbie (Der.), 2010. *Time Use Studies and Unpaid Care Work*. Routledge, Londra, New York.

Busch-Lüty, Christiane, Jochimsen, Maren, Knobloch, Ulrike, Seidl, IrmiSeidl (Der.), 1994. "Vorsorgendes Wirtschaften. Frauen auf dem Weg zu einer Ökonomie der Nachhaltigkeit". *Politische Ökologie*, Special Issue 6. oekom, Münih.

Carlsson, Chris, Manning, Francesca, 2010. "Nowtopia: strategic exodus?" *Antipode* 42 (4), 924–953.

Casey, Emma, Martens, Lydia, 2007. *Gender and Consumption. Domestic Cultures and the Commercialisation of Everyday Life*. Ashgate, Aldershot.

Coyle, Diane, 2011. *The Economics of Enough. How to Run the Economy as if the Future Matters*. Princeton University Press, Princeton ve Oxford.

Crifo, Patricia, vd., 2012. *L'économie verte contre la crise. 30 propositions pour une France plus soutenable*. Presses Universitaires de France, Paris.

Doucet, Andrea, 2004. "It's almost like I have a job, but I don't get paid'. Fathers at home reconfiguring work, care, and masculinity". *Fathering* 2 (3), 277–303.

Duverger, Timothée, 2011. *La décroissance. Une idée pour demain. Une alternative au capitalisme. Synthèse des mouvements*. Sang de la Terre, Paris.

Elshtain, Jean Bethke, 1981. *Public Man, Private Woman. Women in Social and Political Thought*. Princeton Univ. Press, Princeton.

Elson, Diane, Pearson, Ruth, 1981. "Nimble fingers make cheap workers'. An analysis of women's employment in Third World export manufacturing". *Fem. Rev.* 7, 87–107.

Ferber, Marianne A., Nelson, Julie A. (Der.), 2003. *Feminist Economics Today. Beyond Economic Man*. The University of Chicago Press, Chicago, Londra.

Floro, Maria S., 2012. "The crises of environment and social reproduction: understanding their linkages". *J. Gend. Stud.* 15, 13–31.

Folbre, Nancy, 1995. "Holding hands at midnight. The paradox of caring labor". *Fem. Econ.* 1 (1), 73–92.

Folbre, Nancy, 2001. *The Invisible Heart. Economics and Family Values*. New Press, New York.

Folbre, Nancy, Bittman, Michael (Der.), 2004. *Family Time. The Social Organization of Care*. Routledge, Londra, New York.

Folbre, Nancy, Nelson, Julie A., 2000. "For love or money — or both?" *J. Econ. Perspect.* 14 (4), 123–140.

Forsey, Helen (Der.), 1993. *Circles of Strength. Community Alternatives to Alienation*. New Society Publishers, Gabriola Island, BC.

Gibson-Graham, J.K., 2006. *A Postcapitalist Politics*. University of Minnesota Press, Minneapolis, Londra.

Giegold, Sven, Mack, Sebastian M., 2012. "No stabilization of the Euro without a Green New Deal". Avrupa Parlamentosu Yeşiller/EFA tarafından hazırlanan strateji belgesi. <http://greennewdeal.eu/green-economy/publications/2011/en/no-stabilization-of-theeuro-without-a-green-new-deal.html> (Erişim tarihi: 15 Aralık 2013).

Green New Deal Group, 2008. "A Green New Deal. Joined-up policies to solve the triple crunch of the credit crisis, climate change and high oil prices". Green New Deal Group tarafından hazırlanan

ilk rapor. Temmuz 2008. www.neweconomics.org/publications/greennew-deal (Erişim tarihi: 15 Aralık 2013).

Hanson, Susan, 2010. "Gender and mobility. New approaches for informing sustainability". *Gend. Place Cult.* 17 (1), 5–23.

Harris, Leila M., 2006. "Irrigation, gender, and social geographies of the changing waterscapes of southeastern Anatolia". *Environ. Plan. D: Soc. Space* 24, 187–213.

hbs/Heinrich Boell Foundation, 2009. "Green New Deal. Collected Articles". *Magazine* 2/09. Heinrich Boell Foundation. hbs, Berlin.

Hochschild, Arlie Russell, 2000. "Global care chains and emotional surplus value". Giddens, Tony, Hutton, Will (Der.), *On the Edge: Globalization and the New Millennium* içinde. Sage, Londra, s. 130–146.

Holt, Richard P.F., Pressman, Steven, Spash, Clive L. (Der.), 2009. *Post Keynesian and Ecological Economics. Confronting Environmental Issues*. Edward Elgar, Cheltenham, Northampton.

Höpfinger, François, 2010. "Alterssicherungssysteme: Doppelte Herausforderung von demografischer Alterung und Postwachstum". Seidl, Irmi, Zahrnt, Angelika (Der.), *Postwachstumsgesellschaft. Konzepte für die Zukunft* içinde. Metropolis, Marburg, s. 53–63.

Hopkins, Rob, 2008. *The Transition Handbook. From Oil Dependency to Local Resilience*. Green Books (Foxhole vd.).

Hopkins, Rob, 2011. *The Transition Companion. Making Your Community More Resilient in Uncertain Times*. White River Junction. Chelsea Green Publ.

ILO, 2010. *Global economic crisis, gender and work. Key policy challenges and options*. <http://labordoc.ilo.org/record/435902?ln=en> (Erişim tarihi: 15 Aralık 2013).

Jackson, Tim, 2009. *Prosperity Without Growth. Economics for a Finite Planet*. Earthscan, Londra.

Jochimsen, Maren A., 2003. *Careful Economics. Integrating Caring Activities and Economic Science*. Kluwer Academic Publishers, Boston.

Jochimsen, Maren A., 2005. "The network Vorsorgendes Wirtschaften". *Fem. Econ.* 11 (3), 132–134.

Kallis, Giorgos, Kerschner, Christian, Martinez-Alier, Joan, 2012. "The economics of degrowth". *Ecol. Econ.* 84, 172–180.

Kawano, Emily, Masterson, ThomasNeal, Teller-Elsberg, Jonathan, 2009. "Solidarity economy I – building alternatives for people and planet". 2009 ABD Dayanışma Ekonomileri Forumundan raporlar ve tebliğler. Center for Popular Economics, Amherst.

Kesting, Stefan, 2011. "What is 'Green' in the Green New Deal – criteria from ecofeminist and post-Keynesian economics". *Int. J. Green Econ.* 5 (1), 49–64.

Kuhl, Mara, Friederike Maier ile birlikte, 2012. "The Gender Dimensions of the Green New Deal – An Analysis of Policy Papers of the Greens/EFA New Deal Working Group". Berlin (Elisabeth Schroedter öncülüğünde Avrupa Parlamentosu Yeşiller/EFA Grubu tarafından ısmarlanan değerlendirme çalışması).

Latouche, Serge, 2006. *Le pari de la décroissance*. Fayard, Paris.

Lutz, Helma (Der.), 2008. *Migration and Domestic Work. A European Perspective on a Global Theme*. Ashgate, Aldershot.

Mallory, Chaone, 2010. "What is ecofeminist political philosophy? Gender, nature, and the political. *Environ*". *Ethics* 32 (3), 305–322.

Meadows, Dennis, Meadows, Donella (Der.), 1972. *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. Universe Books, New York.

Mellor, Mary, 1997a. "Women, nature and the social construction of 'economic man'". *Ecol. Econ.* 20 (2), 129–140.

Mellor, Mary, 1997b. *Feminism & Ecology*. Blackwell, Oxford.

Mellor, Mary, 2005. "Ecofeminist political economy. Integrating feminist economics and ecological economics". *Fem. Econ.* 11 (3), 120–126.

Merchant, Carolyn, 1980. *The Death of Nature. Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. Harper & Row, San Francisco.

Mies, Maria, Shiva, Vandana, 1993. *Ecofeminism*. Fernwood, Halifax, Nova Scotia.

Molinier, Pascale, vd., 2009. *Qu'est-ce que le care? Souci des autres, sensibilité, responsabilité*. Petite Bibliothèque Payot, Paris.

Nelson, Julie A., 1997. "Feminism, ecology and the philosophy of economics". *Ecol. Econ.* 20 (2), 155–162.

Netzwerk Vorsorgendes Wirtschaften (Der.), 2013. *Wege Vorsorgenden Wirtschaftens*. Metropolis, Marburg.

- Notz, Gisela, 2011. *Theorien alternativen Wirtschaftens. Fenster in eine andere Welt*. Schmetterling, Stuttgart.
- O'Hara, Sabine U., 1995. "Sustainability: social and ecological dimensions". *Rev. Soc. Econ.* 53 (4), 529–551.
- OECD, 2012. "Gender equality in education, employment and entrepreneurship". OECD 2012 Bakanlar Konseyi Toplantısına sunulan Final Raporu 2012. OECD, Paris.
- Ortner, Sherry B., 1974. "Is female to male as nature is to culture?" Rosaldo, Michelle Zimbalist, Lamphere, Louise (Der.), *Woman, Culture, and Society* içinde. Stanford Univ. Press, Stanford, s. 67–87.
- Paech, Niko, 2012. *Liberation from Excess. The Road to a Post-growth Economy*. oekom, Münih.
- Perkins, Patricia E., 2007. "Feminist ecological economics and sustainability". *J. Bioecon.* 9, 227–244.
- Peterson, V. Spike, 2003. *A Critical Rewriting of Global Political Economy, Integrating Reproductive, Productive, and Virtual Economies*. Routledge, Londra.
- Plumwood, Val, 1993. *Feminism and the Mastery of Nature*. Routledge, Londra, New York.
- Rai, Shirin M., Hoskyns, Catherine, Thomas, Dania, 2014. "Depletion. The cost of social reproduction". *Int. Fem. J. Polit.* <http://dx.doi.org/10.1080/14616742.2013.789641> (basım aşamasında [2013]).
- Razavi, Shahra, Staab, Silke, 2010. "Underpaid and overworked: a cross-national perspective on care workers". *Int. Labour Rev.* 149 (4), 407–422.
- Reynolds, Richard, 2008. *On guerrilla gardening. A Handbook for Gardening Without Boundaries* Bloomsbury Publ, Londra.
- Röpke, Inge, 2010. "Konsum: Der Kern des Wachstumsmotors". Seidl, Irmi, Zahrnt, Angelika (Der.), *Postwachstumsgesellschaft. Konzepte für die Zukunft*. Metropolis, Marburg, s. 103–115.
- Salleh, Ariel, 2006. "We in the North are the biggest problem for the South. A conversation with Hilikka Pietila". *Capital. Nat. Social.* 17 (2), 44–61.
- Salleh, Ariel (Der.), 2009a. *Eco-Sufficiency and Global Justice. Women Write Political Ecology*. Pluto Press, Londra, New York.
- Salleh, Ariel, 2009b. "From eco-sufficiency to global justice". Salleh (Der.), *Eco-Sufficiency and Global Justice*, s. 291–312.

Scholze-Irrlitz, Leonore (Der.), 2006. *Aufbruch im Umbruch. Das Dorf Brodowin zwischen Ökologie und Ökonomie*. Berliner Blätter 40, Özel sayı. LIT, Münster.

Seidl, Irmi, Zahnrt, Angelika (Der.), 2010. *Postwachstumsgesellschaft. Konzepte für die Zukunft*. Metropolis, Marburg.

Seidl, Irmi, Zahnrt, Angelika, 2010. “Argumente für einen Abschied vom Paradigma des Wirtschaftswachstums”. Seidl, Irmi, Zahnrt, Angelika (Der.), *Postwachstumsgesellschaft*, s. 23–36.

Shiva, Vandana, 1990. “Development as a new project of western patriarchy”. Feman, Gloria (Der.), *Reweaving the World. The Emergence of Ecofeminism* içinde. Sierra Club Books, San Francisco, s. 189–200.

Soper, Kate, vd., 2009. *The Politics and Pleasures of Consuming Differently*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York.

Speth, James Gustave, 2008. *The Bridge at the Edge of the World. Capitalism, the Environment, and Crossing from Crisis to Sustainability*. Yale University Press, New Haven.

Studer, Hans-Peter, 2010. “Gesundheitswesen als kosteneffizientes Solidarsystem mit Eigenverantwortung”. Seidl, Irmi, Zahnrt, Angelika (Der.), *Postwachstumsgesellschaft* içinde, s. 65–75.

Sturgeon, Noel, 1997. *Ecofeminist Natures. Race, Gender, Feminist Theory, and Political Action*. Routledge, New York, Londra.

von Braunmühl, Claudia, 2010. “Demokratie, gleichberechtigte Bürgerschaft und Partizipation”. Seidl, Irmi, Zahnrt, Angelika (Der.), *Postwachstumsgesellschaft* içinde, s. 189–197.

Voß, Elisabeth, NETZ für Selbstverwaltung und Selbstorganisation e.V. (Der.), 2010. Wegweiser Solidarische Ökonomie. iAnders wirtschaften ist möglich! AG SPAK, Neu-Ulm.

Waring, Marilyn, 1988. *If Women Counted. A New Feminist Economics*, Londra, Macmillan.

Warren, Karen J., 1987. “Feminism and ecology: making connections”. *Environ. Ethics* 9 (1), 3–20.

Warren, Karen, 2000a. *Ecofeminist Philosophy. A Western Perspective on What It Is and Why It Matters*. Rowman& Littlefield (Lanham vd.).

Warren, Karen, 2000b. “With Justice for All. Ecofeminist Philosophy and Social Justice”. Warren 2000a. *Ecofeminist Philosophy* içinde, s. 175–191.

Wichterich, Christa, 2012. *The Future We Want. A Feminist Perspective*. Heinrich-Boell-Foundation, Berlin.

Wilkinson, Richard, Pickett, Kate, 2009. *The Spirit Level. Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. Lane, Londra (vd.).

Winkelmann, Bernd, 2012. "Eigentum in einer Solidarischen Ökonomie". Akademie Solidarische Ökonomie (Der.), *Kapitalismus und dann? Systemwandel und Perspektiven gesellschaftlicher Transformation* içinde. oekom, Münih, s. 112–126.

Wolf, Stefan, 2010. *A New We – Ecological Communities and Ecovillages in Europe*. Stefan Wolf ve The Fellowship for Intentional Community (Yön.). (DVD) Avrupa'nın farklı yerlerinden 10 eko köy ve sürdürülebilir topluluğu anlatan belgesel film.

Zwarteveen, Margreet, 1997. "Water: from basic need to commodity. A discussion on gender and water rights in the context of irrigation". *World Dev.* 25 (8), 1335–1349.

¹ Bu makalenin orijinali için bkz. Christine Bauhardt (2014). "Solutions to the crisis? The Green New Deal, Degrowth, and the Solidarity Economy: Alternatives to the capitalist growth economy from an ecofeminist economics perspective", *Ecological Economics*, 102, 60-68. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2014.03.015>. Makalenin onayı için yazara ve telif hakları için Elsevier'e teşekkür ederiz.

² Christine Bauhardt, Berlin Humbolt Üniversitesi (Humboldt-Universität Berlin) Tarımsal Ekonomiler Bölümü'nde öğretim üyesi.

³ İngilizcesi *degrowth* olan bu kavram, Türkçe ekoloji literatüründe "küçülme" kavramı olarak genel kabul görmüş bulunmaktadır. Ancak *degrowth* Türkçe "küçülme" teriminin tam karşılığı olarak da düşünülebilecek *recession*, *scale down* gibi ekonomik kavramlardan farklıdır. Ekonomik faaliyetlerin azalması, ekonomik hacmin küçülmesi yerine aslında *degrowth* terimi ile kastedilenin, kaynakları sınırlı olan bir dünyada temel ekonomi modelini sürekli ve sınırsız büyüme hedefi üzerine kurmayan bir ekonomik yaklaşım olduğu düşünülebilir. -ç.n.

⁴ Okura Hilka Pietila'nın yaptığı bir açıklamayı hatırlatmak isterim: "Kuzey'de olan bizler, Güney'in en büyük derdiyiz." (Salleh, 2006). Bu yaklaşımı takip ederek ben de müreffeh ve muktedir küresel Kuzey toplumlarının doğal kaynakları aşırı tüketip yok etmelerinin altında yatan küresel eşitsizliğin nasıl değiştirilebileceğine dair gelişmekte olan tartışmalara katkıda bulunma arzusunda'yım.

⁵ Yazarın referans verdiği bu makale, 2014 yılında yayımlanmıştır. -ç.n.

⁶ İng. *depletion*

⁷ www.greennewdealgroup.com internet sitesini ziyaret edebilirsiniz.

⁸ İngilizce *degrowth* [büyümenin azalması, küçülme], Fransızca *décroissance* [*croissance* büyüme, (çocuk için) gelişme, (boy için) uzama gibi anlamlara gelmektedir, *décroissance* bunlardaki azalma veya eksilme anlamına gelir], Almanca *post-growth* (*Postwachstum*) [büyüme sonrası veya büyüme temelli olmayan gibi anlamlara gelmektedir] terimleri yaygın olarak kullanılmaktadır.

⁹ www.postwachstum.de internet sitesini ziyaret edebilirsiniz. Bu internet sitesi Almanca konuşanlar için küçülme konusunda bilimsel ve/veya siyasal görüşleri tartıştıkları önemli bir platform haline gelmiştir.

¹⁰ Diğer dillerden İngilizceye yapılan bütün tercüme yazara aittir.

¹¹ İngilizcesi *transition town* olan geçiş kentleri ile yazar fosil yakıt tüketimi olmayan, çevre duyarlılığı yüksek ve kendi kendine yetebilen şehirler oluşturma gayretindeki kent modeline gönderme yapmaktadır. -ç.n.

¹² Amerika Birleşik Devletleri için bkz. www.ussen.org, Almanya için bkz. <https://www.akademie-solidarische-oekonomie.de>, Fransa için bkz. www.llelabo-ess.org.

¹³ “Bizim ekonomimiz” tabiri ile küresel Kuzey ülkelerinin ekonomilerine, özellikle de Avrupa ülkelerine, gönderme yapılmaktadır. Bu alıntı da Avrupa Parlamentosu’ndaki Avrupa Yeşillerinden alınmıştır.

¹⁴ İngilizcesi *post-growth* olan bu terim ile ekonominin büyüme temelli olmadığı, ekonomik büyümenin toplumsal refah ve gelişme için en önemli unsur olmadığı topum kastedilmektedir. Dolayısıyla, “post” önekinin burada kronolojik bir ima taşımakla birlikte büyüme kavramına yaklaşımdaki düşünsel bir değişime, büyümenin önemini yitirmesine de gönderme yaptığı söylenebilir. -ç.n.

¹⁵ Fransızca terim *objecteurs de croissance* askerlik karşıtları için kullanılan vicdani retçi *objecteur de conscience* teriminden esinlenmektedir.

¹⁶ “Esas görev” tabiri ile Giegold ve Mack’in kastettikleri, finansal spekülasyon yerine iktisadi yatırımlara kaynak aktarılmasıdır (Giegold ve Mack, 2012).

¹⁷ Zaman kullanımına dair anketler kadınların ekonomideki katkılarını görünür kılmaya yönelik önemli girişimlerdir (bkz. Budlender, 2010).

¹⁸ Küresel bakım zincirleri kavramı Arlie Russel Hochschild (2000: 131) tarafından feminist ekonomiye kazandırılmıştır. Küresel bakım zincirini şöyle tanımlamaktadır: “dünya çapında insanlar arası ücretli veya ücretsiz bakım işi üzerine kurulu kişisel bağlantılar dizisi” (Hochschild (2000)). Bu kavram toplumsal yeniden üretimin ısrarlı bir biçimde dışlaştırılmasını tasvir etmek için yaygın olarak kullanılır: Her ne kadar küresel Kuzey’de kadınlar büyük ölçüde iş piyasasına girmiş olsalar da bakım işleri kadınlar ve erkek arasında eşit bir biçimde paylaşılmamakta, daha ziyade kayıtsız göçmen kadınlara devredilmektedir.

¹⁹ Feministlerin bu tartışmalara katkıda bulunmadığını söylemiyorum. Burada sorun ana akım *küçülme* tartışmalarının bu katkıları dikkate almamasıydı; bkz. Kallis ve diğerleri (2012).

²⁰ Irmi Seidl, Netzwerk Vorsorgendes Wirtschaften (Bakım Ekonomisi Ağı) üyesidir ve *Politische Ökologie: Vorsorgendes Wirtschaften Frauen auf dem Weg zu einer Ökonomie der Nachhaltigkeit* [Politik Ekoloji: Bakım Ekonomisi. Kadınlar ve Sürdürülebilirliğin Ekonomisi] dergisinin 6/1994 sayılı özel sayısının editörlerindedir. Angelika Zahrnt, BUND (Almanya Toprağının Dostları) kurumunun on yedi yıl boyunca direktör yardımcılığı ve direktörlüğü görevlerini üstlenmiştir ve özgeçmişinde kadın hareketine aktif katılımını vurgulamaktadır.

²¹ Daha kapsamlı bir inceleme için bkz. Holt ve diğerleri (2009).

²² Yeşil Yeni Düzen’in mevcut neoliberal kapitalizme alternatif bir ekonomik paradigma sunduğunu belirtmek gerekir. Bu yaklaşım finans piyasalarının yeniden düzenlenmesine ve Keynesyen anlamda devlet tarafından denetlenen politikalara ihtiyaç duyulduğunun altını çizer. Makaleme yorumlarda bulunan kişiye bu önemli hatırlatmayı yaptığı için teşekkür ederim. Ancak, bu yaklaşımın temel dayanakları arasında toplumsal yeniden üretimin olmaması oldukça sorunludur.

²³ “Toplumsal cinsiyet eşitliği sadece ekonomik olarak güçlenmekle ilgili değildir. Bu ahlaki bir zorunluluktur, bu eşitlik ve hakkaniyetle ilgilidir ve siyasi, toplumsal ve kültürel pek çok boyutu içerisinde barındırır. Ancak toplumsal cinsiyet eşitliği aynı zamanda bütün dünyada kişilerin kendilerini iyi ve mutlu tanımlayabilmesi için bir anahtar görevi görür” (OECD, 2012: 2).

²⁴ Ekonominin iki veçhesi arasındaki içkin bağlantıyı vurgulayabilmek için yeniden/üretim şeklinde yazmayı (yeniden) üretim şeklinde yazmaya tercih ediyorum.